

**ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

ШИМКО ЯРОСЛАВ РОМАНОВИЧ

УДК 368.914

**РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ
У ПЕНСІЙНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Ірпінь – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Університеті державної фіскальної служби України.

Науковий керівник кандидат економічних наук, доцент
Ріппа Марія Богданівна,
Університет державної фіскальної служби
України,
доцент кафедри фінансів імені Л.Л. Тарангул.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Ткаченко Наталія Володимирівна,
Інститут післядипломної освіти
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
заступник директора з навчальної роботи;

кандидат економічних наук, професор
Леонов Дмитро Анатолійович,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
професор кафедри фінансів.

Захист відбудеться «26» грудня 2019 р. о 16⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.855.01 в Університеті державної фіскальної служби України за адресою: 08201, Україна, Київська область, м. Ірпінь, вул. Садова, 53.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Університету державної фіскальної служби України за адресою: 08201, Україна, Київська область, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31.

Автореферат розісланий «23» листопада 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради Д 27.855.01
доктор економічних наук, професор

С. В. Онишко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Посилення соціальної спрямованості ринкових перетворень в умовах євроінтеграційних орієнтирів України зумовлює орієнтованість соціально-економічної політики держави на досягнення європейських стандартів життя. З огляду на своє соціальне значення, пенсійне забезпечення відіграє значну роль в економічному, суспільно-політичному житті країни та в фінансово-бюджетній сфері держави. Забезпечення пенсією населення є однією з найважливіших соціальних гарантій стабільного розвитку суспільства, соціальної безпеки та суспільного добробуту. Фінансова здатність чинної солідарної системи за відсутності накопичувального рівня пенсійної системи, в умовах зростання демографічного навантаження, фінансової нестабільності значно знижується. В сучасних економічних умовах найбільш дієвим механізмом підвищення рівня життя пенсіонерів є розвиток недержавного пенсійного забезпечення. Понад п'ятнадцятирічний досвід існування в складних економічних і політичних умовах недержавних пенсійних фондів (НПФ) довів їхню соціальну значущість, право брати участь в системі добровільного пенсійного забезпечення громадян і сприяти вирішенню стратегічного завдання національної пенсійної системи – підвищення рівня добробуту пенсіонерів.

Рівень розвитку НПФ в Україні, порівняно з іншими країнами світу, є незначним – активи НПФ становлять лише 0,09 % ВВП. У 2018 році в шести областях України функціонували 62 НПФ, переважно відкритого типу. Учасниками НПФ є 855,3 тис. осіб, що становить 4,8 % населення України у віці 15–70 років. Переважну більшість надходжень пенсійних внесків (92–96 %) НПФ отримують саме від юридичних осіб. Протягом 2006–2018 років учасники НПФ отримували переважно одноразові пенсійні виплати, що пояснюється низьким рівнем пенсійних накопичень.

Пошуку шляхів вирішення зазначених проблем розвитку НПФ присвячено праці багатьох вітчизняних учених, серед яких С. Біла, Ю. Вітка, М. Змієнко, В. Корнєєв, Д. Леонов, Р. Майданик, А. Михайлов, Н. Небаба, І. Ткаліч, Н. Ткаченко, Н. Цікановська та ін., а також зарубіжних авторів, зокрема: М. Аранжереєва, А. Головченко, Д. Єрмакова, О. Новікова, А. Таликової, Л. Хачумової, К. Чурсіної, І. Юр'євої та ін. Проблематика функціонування пенсійної системи перебуває в колі наукових інтересів О. Бобирь, Б. Зайчука, В. Ішкова, О. Ковалюк, О. Линдюк, М. Папієва, М. Ріппи, Л. Стожок, В. Толуб'яка та ін.

Віддаючи належне науковим здобуткам учених, зауважимо, що результати проведених досліджень не можуть повною мірою задовольнити потреби теорії і практики розвитку НПФ у пенсійній системі України. Потребують поглибленого дослідження теоретичні засади розвитку НПФ, оцінювання стану розвитку вітчизняних НПФ у порівнянні з фондами інших країн світу, визначення чинників, що стримують розвиток НПФ, а також розробка концептуальних напрямів розвитку НПФ в Україні.

Необхідність вирішення окреслених завдань зумовила вибір теми

дисертаційної роботи, її мету, завдання та зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася у межах науково-дослідних робіт Університету державної фіскальної служби України, зокрема тем: «Формування та реалізація податкового потенціалу сектору фінансових та нефінансових корпорацій» (номер державної реєстрації 0117U003451) – автором удосконалено науково-методичний підхід до визначення оптимальної ставки пенсійних внесків для фінансування колективних професійних пенсійних програм з прогнозованим розміром пенсійних виплат; «Фінансові інструменти регіонального розвитку в Україні в умовах децентралізації» (номер державної реєстрації 0116U008349) – автором досліджено альтернативні джерела фінансового забезпечення регіонального розвитку, зокрема, окреслено перспективи залучення фінансових ресурсів територіальних НПФ до формування інвестиційного забезпечення реалізації пріоритетних проєктів економічного і соціального розвитку регіону.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних засад й удосконалення науково-методичних підходів, спрямованих на розвиток недержавних пенсійних фондів у пенсійній системі України.

Досягнення означеної мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- розкрити економічну природу та здійснити класифікацію видів НПФ;
- з'ясувати функціональне призначення та місце НПФ у структурі пенсійної системи;
- ідентифікувати чинники розвитку НПФ у пенсійній системі;
- проаналізувати стан розвитку НПФ у пенсійній системі України;
- оцінити підходи до рейтингування розвитку НПФ;
- визначити роль фінансового регулювання у розвитку НПФ в Україні;
- удосконалити науково-методичний підхід до запровадження в Україні колективних професійних пенсійних програм;
- поглибити методичні засади оцінювання фінансової надійності як основи розвитку НПФ;
- сформулювати концептуальні напрями розвитку НПФ у пенсійній системі України.

Об'єктом дослідження є система недержавних пенсійних фондів.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні засади розвитку НПФ у пенсійній системі України.

Методи дослідження. У процесі розв'язання визначених у дисертаційній роботі завдань використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: методи абстрагування, узагальнення, індукції, дедукції, аналізу, синтезу – для формулювання теоретичних засад розвитку НПФ; системний метод – для висвітлення сутності пенсійної системи; метод структурно-динамічного аналізу – у з'ясуванні специфіки будови сучасних пенсійних систем; метод Ісікави – при ідентифікації множини екзогенних та ендогенних чинників розвитку НПФ; функціональний підхід – при визначенні

функціональної ролі НПФ у пенсійній системі; історичний метод – для періодизації розвитку НПФ в Україні; методи статистичного аналізу, графічний метод – для окреслення тенденцій розвитку вітчизняних НПФ; метод радара – у процесі розвитку методичного підходу до рейтингування НПФ; агрегатний метод актуарних розрахунків – при обчисленні оптимальної ставки пенсійних внесків до колективної професійної пенсійної програми; бальний метод – при оцінюванні фінансової надійності НПФ.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти, які регламентують діяльність НПФ, офіційні статистичні дані, річні звіти Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, матеріали саморегулювальних організацій, інформаційно-аналітичних видань, звітність НПФ, наукові праці вітчизняних і закордонних учених-економістів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у такому:

удосконалено:

- класифікацію видів НПФ у частині доповнення її такими критеріями, як значущість фонду для системи недержавного пенсійного забезпечення (системоутворювальні; системнозначущі; незначні); стадія фінансової зрілості фонду (акумуляція пенсійних внесків; інвестування пенсійних накопичень; здійснення пенсійних виплат); співвідношення динаміки фінансових показників окремого фонду та динаміки сукупних фінансових показників усіх фондів (з випереджальною, середньою та уповільненою динамікою фінансових показників). Такий підхід допоможе повніше охарактеризувати розвиток НПФ та визначити їхнє місце в пенсійній системі;

- періодизацію розвитку НПФ в Україні за рахунок розмежування періодів спонтанного та керованого розвитку фондів, із поділом останнього на шість етапів: формування засад керованого, раннього, поступального, прискореного, кризового та відновлювального розвитку. На відміну від інших, такий підхід базується на результатах ієрархічного кластерного аналізу показників діяльності НПФ, що сприяло визначенню основних тенденцій та рівня розвитку фондів;

- науково-методичний підхід до запровадження колективних професійних пенсійних програм із прогнозованим розміром пенсійних виплат у частині визначення оптимальної ставки пенсійних внесків, який, на відміну від інших підходів, базується на модифікованому агрегатному методі актуарних розрахунків і враховує статево-віковий розподіл, рівень оплати праці та ймовірність дожиття учасників до виплати пенсій. Реалізація такого підходу підвищить зацікавленість роботодавців у додатковому пенсійному забезпеченні працівників, що сприятиме розвитку НПФ у пенсійній системі України;

набули подальшого розвитку:

- тлумачення поліфункціональності НПФ за рахунок розмежування прямих (забезпечуюча, перерозподільча, накопичувальна, інвестиційна, захисна) та опосередкованих (стимулююча, стабілізуюча, соціально-політична) функцій. На відміну від інших, такий підхід передбачає виділення специфічних

функцій НПФ окремих видів: мотиваційної функції – для корпоративних НПФ, мобільної функції – для професійних НПФ та вирівнювальної функції – для територіальних НПФ. Це допоможе оцінити рівень реалізації функціонального призначення фондів у сучасних соціально-економічних умовах та вжити заходів щодо його покращення;

– науково-методичний підхід до рейтингування розвитку НПФ у частині оцінювання п'яти індикаторів (чистої вартості активів, кількості учасників, пенсійних внесків, пенсійних виплат, прибутку від інвестування активів НПФ) та застосування розрахунково-графічного методу обчислення інтегрального індексу розвитку НПФ – методу радара. Порівняння радарів розвитку окремих вітчизняних НПФ з еталонним радаром розвитку фондів дозволило ідентифікувати серед НПФ найбільш розвинені фонди та визначити стратегії їхнього розвитку;

– засади оцінювання фінансової надійності НПФ, що передбачають обчислення сукупності коефіцієнтів реальної дохідності пенсійних активів, варіації вартості одиниці пенсійних активів, консервативності інвестиційного портфеля, поточної (загальної) ліквідності та миттєвої платоспроможності фонду. На відміну від інших, такі засади враховують фазу життєвого циклу НПФ (накопичення пенсійних внесків або здійснення пенсійних виплат), тренд фондового ринку, а також передбачають, залежно від сукупної бальної оцінки, розмежування чотирьох рівнів фінансової надійності фонду: низького; нижчого, ніж достатній; достатнього та високого. Застосування таких методичних засад допоможе розробити заходи щодо зміцнення фінансової надійності НПФ, що підвищить довіру учасників до участі в фондах та сприятиме розвитку накопичувального пенсійного забезпечення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у формулюванні теоретичних висновків і практичних рекомендацій для активізації розвитку НПФ у пенсійній системі України.

Окремі результати дисертаційної роботи знайшли практичне застосування в діяльності установ: Ради підприємців при Кабінеті Міністрів України – пропозиції щодо оподаткування дивідендів, процентів, фінансового результату від операцій недержавних пенсійних фондів (довідка від 17.10.2019 № 1067); Науково-дослідного інституту економічного розвитку – пропозиції щодо запровадження колективних професійних пенсійних програм з прогнозованим розміром пенсійних виплат (довідка від 19.12.2018 № 2004/9); ПрАТ «КІНТО» – щодо критеріїв оцінювання фінансової надійності НПФ з урахуванням фази життєвого циклу фонду та тренду фондового ринку (довідка від 02.10.2019 № 343); відкритого НПФ «Соціальний стандарт» – система показників фінансової надійності НПФ та критеріїв їх оцінювання (довідка від 01.10.2019 № 12); Національної Асоціації Недержавних Пенсійних Фондів України та Адміністраторів Недержавних Пенсійних Фондів – науково-методичний підхід до рейтингування недержавних пенсійних фондів (довідка від 07.10.2019 № 24/06).

Окремі положення дисертаційної роботи використовуються в освітньому

процесі кафедри фінансів Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу при викладанні навчальних дисциплін «Ринок фінансових послуг», «Фінансовий ринок» та «Фінанси підприємств» (довідка від 29.05.2019 № 62-10-22).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки і пропозиції, винесені на захист, отримані автором самостійно і є його науковим доробком. Особистий внесок у наукових працях, опублікованих у співавторстві, відображено у списку друкованих праць.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації пройшли апробацію на: 12 міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, науково-практичному семінарі та круглих столах, зокрема: «Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів в умовах нової соціально-економічної реальності» (м. Ірпінь, 2016.), «Пенсійна система України: сучасний стан та шляхи модернізації» (м. Ірпінь, 2016), «Трансформація фінансових ринків в умовах глобальної нестабільності: реалії сьогодення та погляд у майбутнє» (м. Ірпінь, 2017), «Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності» (м. Кременчук, 2017), «Інструменти і практики публічного управління в контексті децентралізації» (м. Житомир, 2018), «Фінансова система України: тенденції та перспективи розвитку» (м. Острог, 2018), «Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України» (м. Ірпінь, 2019), «Фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання» (м. Кременчук, 2019), «Актуальні економічні, фінансові та правові питання в умовах євроінтеграції та глобальної конкуренції» (м. Ірпінь, 2019), «Фінансова інфраструктура в забезпеченні сталого розвитку» (м. Київ, 2019), «Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України» (м. Ірпінь, 2019), «Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки» (м. Запоріжжя, 2019), «Трансформація національної економіки в контексті реалізації євроінтеграційної стратегії» (м. Миколаїв, 2019).

Публікації. Основні наукові положення, висновки та результати досліджень опубліковано у 21 науковій праці загальним обсягом 7,25 друк. арк., з яких особисто автору належать 7,0 друк. арк., у тому числі: в 1 зарубіжній колективній монографії, 8 статтях у наукових фахових виданнях України та виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, 12 публікаціях в інших виданнях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 257 сторінки. Основний текст роботи викладено на 168 сторінках. Дисертація містить 14 таблиць (з них 2 займають 2 повні сторінки) та 53 рисунки (з них 11 займають 12 повних сторінок). Робота має 6 додатків, розміщених на 54 сторінках. Список використаних джерел включає 191 найменування, розміщених на 21 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету та завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначено методи, наукову новизну, висвітлено практичне значення та апробацію одержаних результатів.

У **розділі 1 «Теоретичні засади розвитку недержавних пенсійних фондів у пенсійній системі»** досліджено економічну природу та здійснено класифікацію видів НПФ, ідентифіковано чинники розвитку НПФ у пенсійній системі, висвітлено функціональне призначення й місце НПФ у структурі пенсійної системи.

За результатами критичного аналізу підходів вчених до трактування сутності НПФ як неприбуткової установи, інституційної одиниці сектору фінансових корпорацій, кваліфікованого інституційного інвестора, фінансової установи, удосконалено визначення поняття НПФ (рис. 1).

Рис. 1. Наукові підходи до трактування соціально-економічного змісту поняття НПФ.

Джерело: розробка автора.

Авторський підхід до визначення НПФ полягає у його кваліфікуванні як децентралізованого фонду грошових коштів. Це дало підстави до формулювання власної дефініції НПФ:

НПФ – це децентралізований фонд грошових коштів, призначених для формування індивідуально-значимого рівня пенсійного забезпечення громадян за рахунок перерозподілу частини їх доходів між працездатною та непрацездатною фазами життєвого циклу шляхом акумуляції пенсійних заощаджень, збереження і примноження їх реальної вартості за результатами інвестування на фінансовому ринку та подальшого здійснення пенсійних виплат на індивідуалізованих умовах.

Перевагами такого підходу є урахування значення НПФ у плануванні персональних фінансів громадян протягом їхнього життєвого циклу щодо отримання додаткового джерела доходів при втраті працездатності.

На основі виділення таких класифікаційних ознак, як: організаційна

будова, склад засновників, відокремленість активів фонду від активів засновників, участь засновників у розподілі прибутку фонду, структура управління, доступність участі в фонді, приналежність учасників фондів, форма участі в фонді, принцип розрахунку пенсійних виплат, право власності на пенсійні активи, ризикованість інвестицій, наявність гарантій, значущість фонду для системи недержавного пенсійного забезпечення, стадія фінансової зрілості фонду, співвідношення динаміки фінансових показників окремого фонду та динаміки сукупних фінансових показників усіх фондів, у роботі запропоновано класифікацію видів НПФ.

У межах застосування структурного підходу висвітлено специфіку будови сучасних пенсійних систем. Це багатокомпонентні структури, що поєднують державу, роботодавців та громадян у процесах формування й використання державних та недержавних, обов'язкових та добровільних, перерозподільчих та накопичувальних фондів фінансових ресурсів, призначених для виплати багатокомпонентного доходу пенсіонерам на підставах, визначених законодавством. Диференціація джерел виплати пенсій дозволяє пом'якшити вплив фінансових, політичних та демографічних ризиків на рівень матеріального забезпечення громадян після виходу на пенсію.

Обґрунтовано, що НПФ виконують поліфункціональну соціально-економічну роль, яка характеризується здійсненням таких функцій: забезпечувальної, перерозподільної, накопичувальної, інвестиційної, захисної (прямі функції), стимулювальної, стабілізуючої, соціально-політичної (опосередковані функції), мотиваційної, мобільної, вирівнювальної (специфічні функції НПФ окремих видів). Рівень реалізації функціонального призначення НПФ визначає функціональну активність фондів.

Зважаючи на те, що розвиток являє собою багатовимірний процес, який включає кількісні та якісні зміни в складі, структурі й функціональному призначенні об'єкта дослідження під впливом зовнішнього середовища, з позиції фінансів розвиток характеризується розширеним відтворенням фінансових ресурсів, а також кількісними та якісними змінами в економічних відносинах у фінансовій сфері. Розвиток НПФ характеризується кількісними змінами фінансових показників діяльності фонду, зокрема, обсягів пенсійних внесків та пенсійних виплат, загального обсягу пенсійних активів та його співвідношення з ВВП (характеризує фінансову глибину розвитку НПФ), чисельності вкладників та учасників фондів (характеризують фінансову інклюзивність НПФ), показників фінансової надійності фонду, а також покращенням якості управління пенсійними активами фонду (інвестування, управління ризиками, тощо).

У роботі ідентифіковано екзогенні та ендогенні чинники розвитку НПФ. До екзогенних чинників віднесено економічні, демографічні, політичні, правові, інвестиційні, культурні чинники.

Серед ендогенних чинників розвитку НПФ визначено: конкурентоспроможність фондів; клієнтську базу фонду; інвестиційний потенціал НПФ.

У розділі 2 «Аналіз сучасної практики розвитку недержавних пенсійних фондів у пенсійній системі України» виконано ретроспективний аналіз розвитку НПФ у пенсійній системі України, оцінено науково-методичні підходи до рейтингування розвитку НПФ, з'ясовано роль фінансового регулювання у розвитку НПФ.

Оцінка динаміки основних показників розвитку НПФ (рис. 2) засвідчила, що упродовж 2006–2007 відбувалась акумуляція пенсійних внесків, з 2008 до 2018 пенсійні активи формувались як за рахунок пенсійних внесків, так і за рахунок інвестиційного доходу, отриманого від інвестування пенсійних внесків. Упродовж 2015–2016 НПФ зазнали інвестиційних збитків. Однією з причин «інвестиційного провалу» фондів стала ліквідація 46 банків у 2015 та 21 банку в 2016, що призвело до невиконання деякими банками зобов'язань щодо повернення коштів, розміщених фондами на вкладних (депозитних) банківських рахунках, та виплати відсотків. Така ситуація актуалізує вирішення питання гарантування вкладів НПФ.

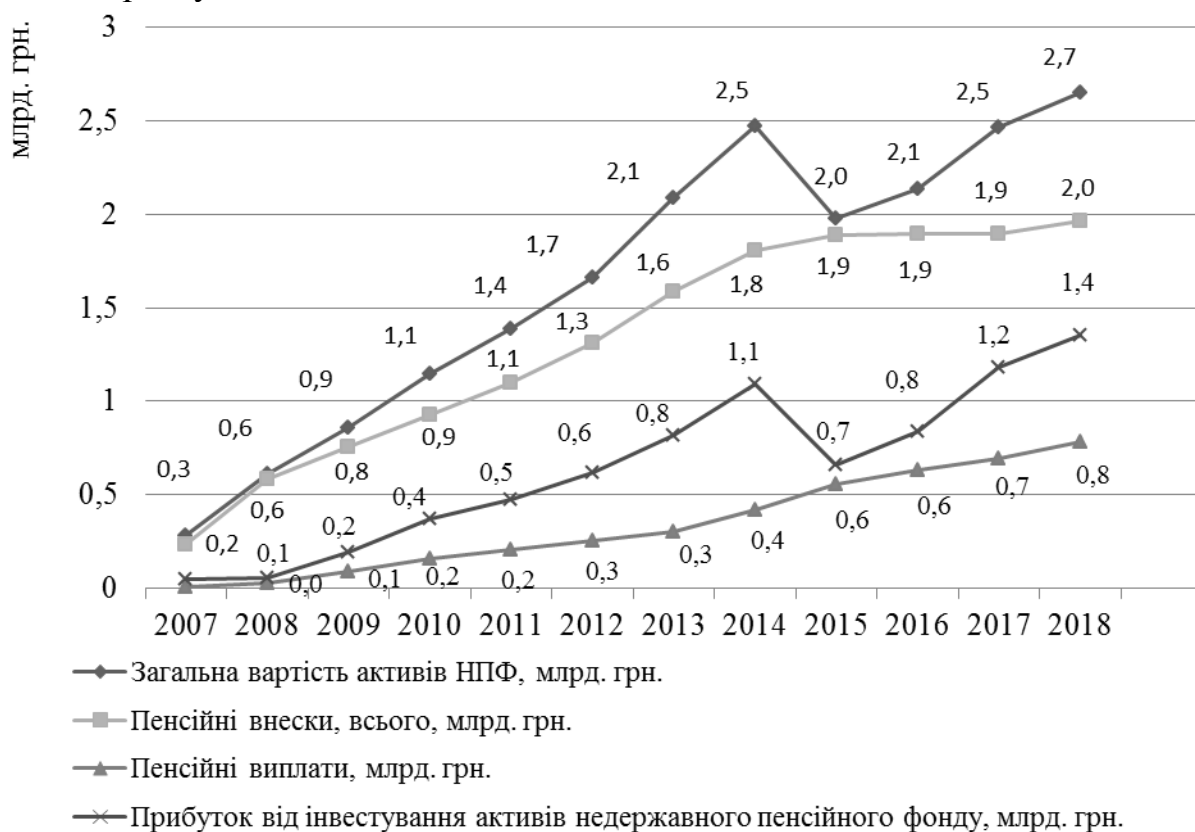

Рис. 2. Динаміка загальної вартості пенсійних активів, обсягів пенсійних внесків, пенсійних виплат та прибутку від інвестування пенсійних активів НПФ

Джерело: побудовано за даними Нацкомфінпослуг України.

За результатами порівняння рівнів розвитку НПФ в окремих країнах світу виявлено, що обсяги активів приватних пенсійних фондів перевищують 100 % ВВП у таких країнах, як Данія (209 %), Нідерланди (180,28 %), Канада (159,19 %), США (134,91 %). Водночас, у деяких розвинених країнах Західної Європи співвідношення обсягів активів приватних пенсійних фондів та ВВП

недостатньо високе – у Франції (9,8 %), Італії (9,37 %), Німеччині (6,76 %). Цей факт засвідчує, що кожна країна має власну модель пенсійної системи, яка визначає межі розвитку НПФ. Проте, незалежно від причин, рівень розвитку вітчизняних НПФ, порівняно з іншими країнами світу, є незначним – 0,09 % ВВП. Це свідчить про необхідність вживання заходів щодо активізації розвитку НПФ в Україні.

У результаті аналізу структури інвестиційного портфеля вітчизняних НПФ встановлено основні напрями інвестування пенсійних накопичень: розміщення коштів на депозитних рахунках банків; придбання цінних паперів, дохід за якими гарантовано КМУ; купівля облігацій підприємств, емітентами яких є резиденти України; вкладення коштів в акції українських емітентів. При цьому спостерігається тенденція щодо зменшення частки інвестицій в акції та облігації українських підприємств (з 26 % інвестицій в акції у 2007 до 2 % у 2018 та з 32 % інвестицій в облігації у 2012–2013 до 11 % у 2018 році), стабільно висока частка коштів на депозитних рахунках банків (від 30 % до 45 %, за винятком 2008, коли така частка сягнула 57 %), а також нарощення інвестиційних вкладень у цінні папери, дохід за якими гарантовано КМУ (з 1 % у 2007 до 46 % у 2018). Отже, очевидною є переорієнтація НПФ на інвестування коштів в інструменти з фіксованою доходністю, однак така інвестиційна тактика не забезпечує вкладників фондів від знецінення пенсійних накопичень в умовах високого рівня інфляції.

Порівняння структури інвестиційних портфельів НПФ в Україні та в інших країнах світу свідчить про те, що інвестиційний портфель вітчизняних НПФ є консервативним. Водночас у країнах з розвиненими фінансовими ринками високий інвестиційний дохід можна отримати переважно за рахунок інвестування в акції підприємств, доходність же банківських депозитів у таких країнах є низькою.

На основі результатів ієрархічного кластерного аналізу показників діяльності НПФ здійснено періодизацію розвитку НПФ в Україні та виділено періоди спонтанного розвитку (1991–2004) та керованого розвитку (2005 – дотепер), із розмежуванням у межах останнього шести етапів формування засад керованого розвитку (2005), раннього розвитку (2006–2007), поступального розвитку (2008–2012), прискореного розвитку (2013–2014), кризового розвитку (2015–2016) та відновлювального розвитку (з 2017 й дотепер).

Рейтингування фондів за інтегральним показником розвитку сприяло формуванню комплексного уявлення про результативність діяльності НПФ. Рейтинг враховує значення п'яти індикаторів розвитку (чистої вартості активів, кількості учасників, пенсійних внесків, пенсійних виплат, прибутку від інвестування активів), обчислених нарощеним підсумком від початку функціонування НПФ шляхом застосування розрахунково-графічного методу радара за формулами:

$$I = S_i / S \quad (1)$$

де S_i – площа радара розвитку i -того НПФ, од.; S – площа еталонного радара розвитку НПФ, од.

Площа радару розвитку i -го НПФ:

$$S_i = \sin\left(\frac{360}{n}\right) \cdot \frac{(A_1A_2 + A_2A_3 + \dots + A_nA_1)}{2}, \quad (2)$$

де n – кількість осей радару (кількість оціночних критеріїв); $A_1 \dots A_n$ – координати показників на відповідних осях.

Площа еталонного радару розвитку НПФ:

$$S = \frac{1}{2} R^2 n \cdot \sin\left(\frac{360}{n}\right) \quad (3)$$

де R – радіус кола радару, од.

Порівняння радарів розвитку окремих вітчизняних НПФ з еталонним радаром розвитку фондів дозволило ідентифікувати беззаперечного лідера серед фондів – корпоративний НПФ Національного банку України ($I = 0,68$). Порівняно з цим фондом 50 НПФ з 55 мають нульове значення інтегрального показника розвитку та є фондами-аутсайдерами. Корпоративний НПФ Національного банку України можна віднести до системоутворювальних фондів, інші ж НПФ – до незначних фондів для системи недержавного пенсійного забезпечення. Це дало змогу встановити, що найбільші НПФ в Україні використовують дві базові стратегії розвитку: 1) стратегію, орієнтовану на залучення якомога більшої кількості учасників, 2) стратегію, орієнтовану на отримання підвищеного інвестиційного доходу.

У ході дослідження доведено, що роль фінансового регулювання розвитку НПФ полягає у створенні сприятливого фінансового середовища для функціонування фондів шляхом удосконалення правових засад діяльності фондів, введенні фінансових стимулів для громадян і роботодавців до участі в недержавному пенсійному забезпеченні, запровадженні пруденційного нагляду за діяльністю НПФ. Водночас обґрунтовано, що фінансове регулювання повинно стати більш гнучким за рахунок проведення комплексу заходів щодо підвищення вимог до формування капіталу великих НПФ, удосконалення ліцензійних умов, передачі частини функцій від регулятора до СРО, підвищення довіри споживачів фінансових послуг.

У розділі 3 «Удосконалення розвитку недержавних пенсійних фондів у пенсійній системі України» розвинуто науково-методичний підхід до запровадження колективних професійних програм, сформовано методичні засади оцінювання фінансової надійності НПФ, запропоновано концептуальні засади розвитку НПФ у пенсійній системі України.

У роботі поглиблено науково-методичний підхід до запровадження колективних професійних пенсійних програм з прогнозованим розміром пенсійних виплат у частині застосування модифікованого агрегатного методу актуарних розрахунків оптимальної ставки пенсійних внесків (рис. 3).

Досліджено професійну пенсійну програму, призначену для виплати дострокових пільгових пенсій працівникам, зайнятим повний робочий день на роботах із шкідливими і важкими умовами праці, встановлено мінімальний (20 років) і максимальний (35 років) вік вступу до професійної пенсійної програми. Пенсійні виплати здійснюються із досягненням учасниками віку 55 років,

упродовж 5 років. З 60 років учасники починають отримувати пенсії за віком з Пенсійного фонду України.

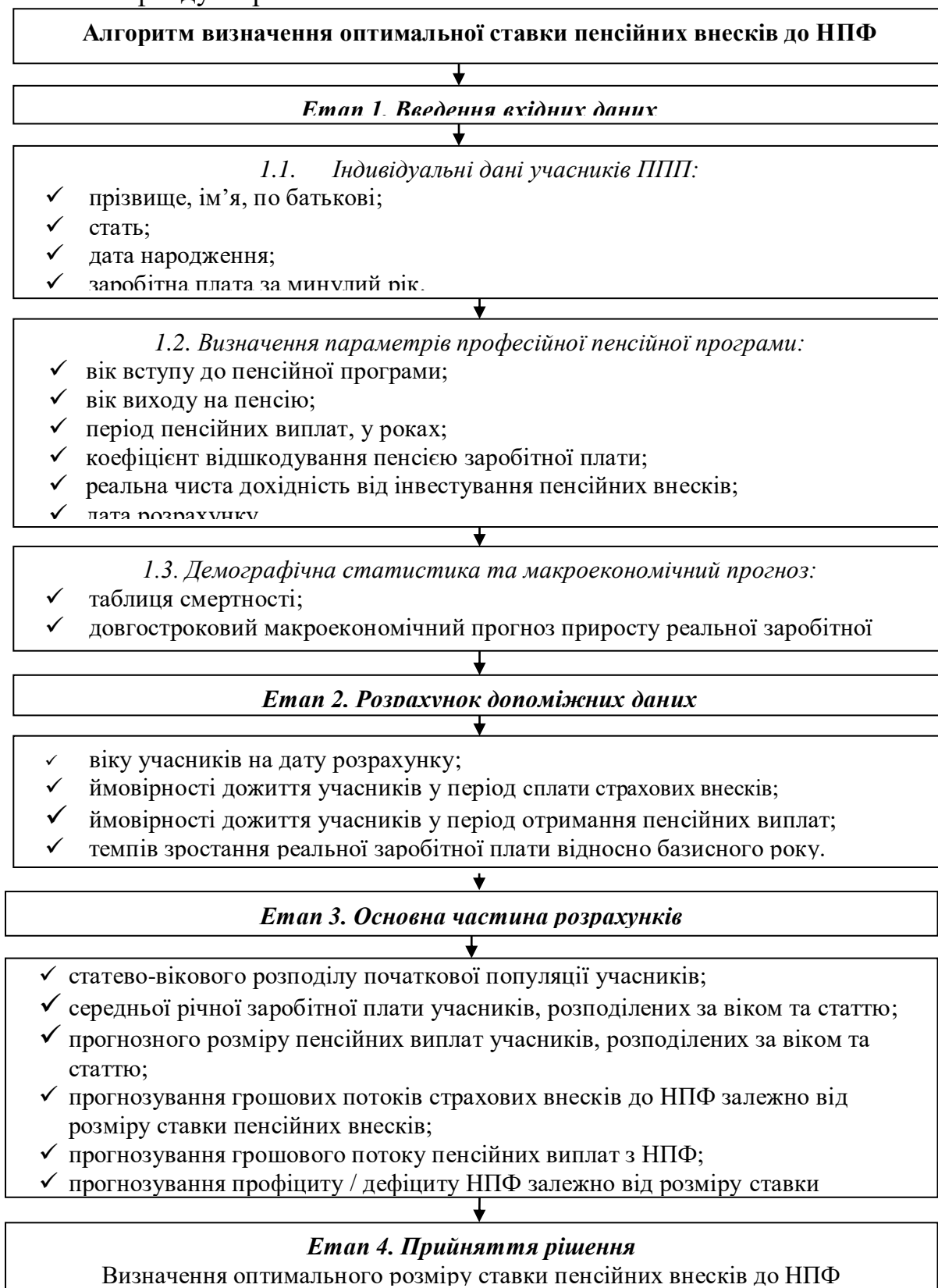

Рис. 3. Алгоритм визначення оптимальної ставки пенсійних внесків до НПФ.

Джерело: розробка автора.

Актуарні розрахунки оптимальної ставки пенсійних внесків, виконані для професійної пенсійної програми, учасниками якої є 20 осіб віком від 23 до 35 років, з них 7 чоловіків та 13 жінок, засвідчили, що непрофінансовані зобов'язання НПФ виникають при ставці пенсійних внесків, меншій, ніж 11 %. Одним із можливих варіантів фінансування професійної пенсійної програми є сплата ставки пенсійних внесків на паритетних засадах: 5,5 % – роботодавцем, 5,5 % – працівниками (рис. 4). Щорічна актуарна переоцінка накопичених зобов'язань НПФ допоможе визначити додаткову ставку страхових внесків для завчасного формування резерву покриття непрофінансованих зобов'язань.

Обґрунтована доцільність проведення оцінювання фінансової надійності НПФ шляхом обчислення сукупності коефіцієнтів: реальної дохідності пенсійних активів, варіації вартості одиниці пенсійних активів, консервативності інвестиційного портфеля, поточної (загальної) ліквідності та миттєвої платоспроможності фонду.

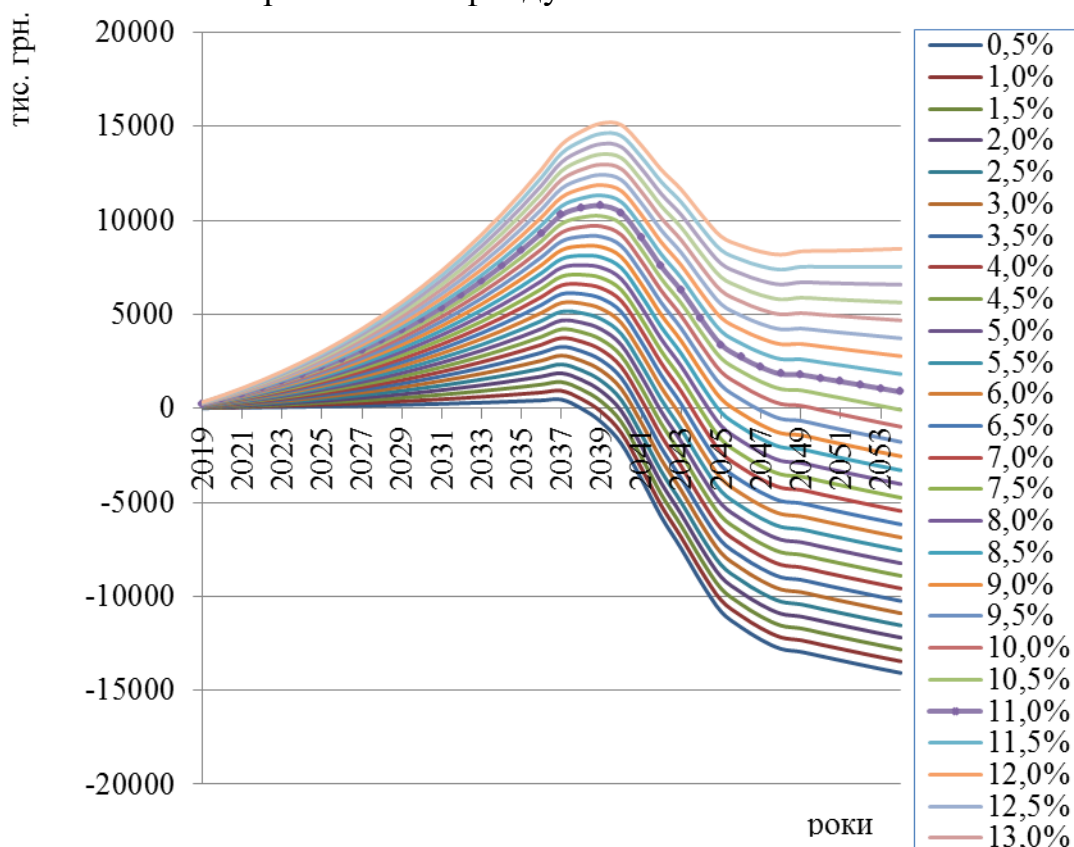

Рис. 4. Прогноз залишку коштів на груповому пенсійному рахунку в НПФ протягом строку дії професійної пенсійної програми, залежно від ставки пенсійних внесків.

Джерело: розрахунки автора.

Запропонований підхід до оцінювання фінансової надійності фондів враховує фазу життєвого циклу НПФ (накопичення пенсійних внесків або здійснення пенсійних виплат), тренд фондового ринку та передбачає розмежування чотирьох рівнів фінансової надійності фонду: низького;

нижчого, ніж достатній; достатнього та високого – залежно від сукупної бальної оцінки.

Результати оцінювання фінансової надійності найбільш розвинених НПФ засвідчили, що у 2018 рівень фінансової надійності був достатнім лише для двох НПФ – Національного банку України та ПАТ «Укресімбанк». Для чотирьох найбільш розвинених в Україні фондів «Магістраль», «Приватфонд», «Всі», «Емерит-Україна» він є нижчим, ніж достатній. З усіх НПФ, що були проаналізовані, лише два фонди – НПФ Національного банку України та НПФ ПАТ «Укресімбанк» – отримали реальний інвестиційний дохід. Причиною такої ситуації є занадто консервативні інвестиційні портфелі НПФ. Водночас значення поточної (загальної) ліквідності та миттєвої платоспроможності є надто високими, що підтверджує неоптимальне використання пенсійних коштів.

Обґрунтовано, що концептуальні напрями розвитку НПФ пов'язані з: вживанням заходів щодо диференціації пенсійних продуктів НПФ, модифікацією видів фондів, розширенням інструментарію фондового ринку для інвестування пенсійних активів, удосконаленням обмежень інвестиційного портфеля НПФ, запровадженням додаткових гарантій збереження пенсійних накопичень у НПФ, підвищенням фінансової грамотності населення, створенням сприятливих зовнішніх умов для розвитку фондів.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано розв'язання важливого науково-практичного завдання, що полягає в поглибленні теоретичних засад та удосконаленні науково-методичних підходів щодо розвитку НПФ у пенсійній системі України. Результати дослідження дозволили сформулювати такі основні висновки і пропозиції:

1. В умовах неефективного функціонування державної перерозподільчої пенсійної системи питанням розвитку НПФ приділяється все більше уваги. Це пов'язано, по-перше, зі значущістю фондів у плануванні персональних фінансів громадян протягом їхнього життєвого циклу щодо отримання додаткового джерела доходів при втраті працездатності. По-друге, зі специфікою діяльності НПФ як децентралізованих фондів фінансових ресурсів, призначених для акумуляції пенсійних заощаджень, збереження і примноження їхньої реальної вартості. Перерозподіл громадянами частини їхніх доходів між працездатною та непрацездатною фазами життєвого циклу шляхом участі в НПФ допоможе досягти індивідуально-значущого рівня пенсійного забезпечення.

2. Комплексна характеристика специфіки функціонування НПФ можлива на основі систематизації видів НПФ за такими класифікаційними ознаками: організаційна будова, склад засновників, участь засновників у розподілі прибутку фонду, структура управління, приналежність учасників фондів, принцип розрахунку пенсійних виплат, право власності на пенсійні активи, ризикованість інвестицій, стадія фінансової зрілості фонду, співвідношення динаміки фінансових показників окремого фонду та динаміки

сукупних фінансових показників усіх фондів.

3. Функціональне призначення НПФ характеризується виконанням загальних та специфічних функцій різними видами фондів. Загальний спектр функцій НПФ охоплює забезпечувальну, перерозподільну, накопичувальну, інвестиційну, захисну, стимулювальну, стабілізаційну та соціально-політичну функції й доповнюється функціями специфічного призначення – мобільною, територіальною та вирівнювальною. Завдяки своїй функціональній ролі НПФ сприяють пом'якшенню впливу фінансових, політичних та демографічних ризиків функціонування пенсійної системи.

4. Розвиток НПФ характеризується кількісними змінами фінансових показників діяльності фонду, зокрема, фінансової глибини (обсягів пенсійних внесків та пенсійних виплат, пенсійних активів та їхніх співвідношень із ВВП), фінансової інклюзивності (чисельності вкладників та учасників фондів), фінансової надійності фонду, а також покращенням якості управління пенсійними активами фонду. Логічно-смилова модель множини екзогенних та ендогенних чинників розвитку НПФ за методом Ісікави сприяла систематизуванню економічних, демографічних, політичних, інвестиційних та культурних чинників розвитку НПФ на макrorівні та взаємопов'язати вплив таких чинників із конкурентоспроможністю, інвестиційним потенціалом та клієнтською базою НПФ на мікрорівні.

5. Стан розвитку НПФ на початок 2019 року характеризувався охопленням недержавним пенсійним забезпеченням 855,3 тис. громадян (4,8 % населення України у віці 15–70 років), які стали учасниками 62 НПФ. Це дало можливість фондам накопичити 2,7 млрд. грн. пенсійних активів (0,09 % ВВП). Такі активи розміщені переважно на депозитних рахунках банків (36 %) та вкладені у цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (46 %). При виході на пенсію більшість учасників НПФ отримали одноразові пенсійні виплати у середньому розмірі 7,1 тис. грн. Викладене свідчить про консервативність інвестиційної політики вітчизняних НПФ та недостатній рівень їхнього розвитку в Україні, порівняно з фондами інших країн світу.

6. Установлено, що інтегральний показник розвитку НПФ для рейтингування фондів доцільно обчислювати за методом радара, шляхом згортання значень п'яти індикаторів розвитку фондів: чистої вартості активів, кількості учасників, пенсійних внесків, пенсійних виплат, прибутку від інвестування активів. Порівняння радарів розвитку вітчизняних НПФ з еталонним радаром розвитку фондів дало підстави ідентифікувати один системоутворювальний НПФ – корпоративний НПФ Національного банку України ($I = 0,68$). Фонди «Магістраль», «Приватфонд» та «Всі» ($I = 0,01$), «Емерит-Україна» і корпоративний НПФ ПАТ «Укрексімбанк» ($I = 0,02$) є незначними фондами для системи недержавного пенсійного забезпечення. Інші 50 НПФ мають нульове значення інтегрального показника розвитку.

7. Роль фінансового регулювання розвитку НПФ у пенсійній системі України полягає у створенні сприятливого фінансового середовища для

функціонування НПФ шляхом удосконалення правових засад діяльності фондів, провадження спеціальної податкової політики, стимулювання громадян і роботодавців до участі в недержавному пенсійному забезпеченні, упровадження пруденційного нагляду за діяльністю НПФ. Удосконалення фінансового регулювання розвитку НПФ передбачає підвищення вимог до формування капіталу великих НПФ, уточнення ліцензійних умов, передачу частини функцій від регулятора до саморегулювних організацій, підвищення захисту прав споживачів фінансових послуг.

8. Реалізація колективних професійних пенсійних програм з прогнозованим розміром пенсійних виплат передбачає визначення оптимальної ставки пенсійних внесків із застосуванням модифікованого агрегатного методу актуарних розрахунків. Застосування такого методу дає можливість уточнити розмір пенсійних внесків на основі врахування статеві-вікового розподілу, рівня оплати праці та ймовірності дожиття до виплати пенсій учасників програми, що підвищує зацікавленість роботодавців у додатковому пенсійному забезпеченні працівників.

9. Визначення фінансової надійності НПФ повинно виконуватись із урахуванням фази життєвого циклу фонду та поточного тренду фондового ринку. Сукупність індикаторів фінансової надійності НПФ включає коефіцієнти реальної доходності пенсійних активів, варіації вартості одиниці пенсійних активів, консервативності інвестиційного портфеля, поточної (загальної) ліквідності та миттєвої платоспроможності фонду. Застосування методу бального оцінювання дозволяє визначити сукупний рівень фінансової надійності НПФ. Результати оцінювання фінансової надійності найбільш розвинених НПФ станом на початок 2019 року засвідчили, що рівень фінансової надійності є достатнім для НПФ Національного банку України та ПАТ «Укресімбанк». Фінансова надійність НПФ «Магістраль», «Приватфонд», «Всі», «Емерит-Україна» є нижчою, ніж достатньо.

10. Концептуальні напрями розвитку НПФ передбачають вживання заходів щодо диференціації лінійки пенсійних продуктів, спеціалізації діяльності фондів залежно від їхнього виду, реінжинірингу інструментарію інвестування пенсійних активів, поступового пом'якшення обмежень інвестиційного портфеля НПФ, удосконалення процедур ризик-менеджменту фондів, гарантування виконання зобов'язань НПФ перед учасниками, просвітницьку діяльність щодо підвищення рівня пенсійної культури населення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Shumko Y., Rippa M. The features of the system of non-state pension provision in Ukraine. *Global problems of national economics development : collective monograph*. Krakow : Drukarnia Unidruk, 2018. P. 152–167. (0,9 д. а.). *Особистий внесок здобувача: ідентифіковано специфічні особливості функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні (0,85 д. а.)*.

Статті у наукових фахових виданнях України та виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних

2. Shymko Y. To the issue of the necessity of pension systems reform. *Modern Science – Moderní věda*. 2017. № 9. P. 55–61 (0,4 д. а.) [міжнародні наукометричні бази: *Sholar Goole, eLIBRAR.RU*].

3. Шимко Я. Р. Регулювання послуг у системі недержавного пенсійного забезпечення: національний і міжнародний аспект. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 4 (12). С. 153–157 (0,49 д. а.) [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*].

4. Шимко Я. Р. Розвиток пенсійного забезпечення з акцентом на солідарній системі з доповненням її накопичувальними системами. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції*. 2018. № 28 (17). С. 48–52 (0,4 д. а.) [фахове видання].

5. Шимко Я. Р. Роль державного регулювання розвитку недержавних пенсійних фондів. *Наукові записки національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2019. № 12 (40). С. 151–156 (0,49 д. а.) [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*].

6. Шимко Я. Р. Підходи до нормативно-правового регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Економіка». 2019. Вип. 1 (53). С. 193–201 (0,7 д. а.) [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*].

7. Шимко Я. Р., Ріппа М. Б. Економічна природа недержавних пенсійних фондів. *Економічний вісник університету*. 2019. № 41. С. 162–170 (0,79 д. а.) [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*]. *Особистий внесок здобувача: здійснено критичний аналіз підходів вчених до трактування поняття недержавного пенсійного фонду та запропоновано авторське визначення цього поняття (0,73 д. а.)*.

8. Шимко Я. Р. Теоретичне окреслення різноманіття недержавних пенсійних фондів. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2019. № 1. С. 280–294 (0,64 д. а.) [електронне фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Google Scholar*].

9. Шимко Я. Р. Рейтингування розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні. *Світ фінансів*. 2019. №1(58). С.54–62 (0,52 д. а.) [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*].

В інших виданнях:

10. Шимко Я. Р., Ріппа М. Б. Недержавні пенсійні фонди як суб'єкти фінансового ринку. *Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів в умовах нової соціально-економічної реальності* : зб. матеріалів Міжн. наук.-практ. конференції, 25 березня 2016 р., Ірпінь : Вид-во НУДПСУ, 2016. С. 290–293 (0,22 д. а.). *Особистий внесок здобувача: розкрито функціональне призначення недержавних пенсійних фондів на фінансовому ринку (0,17 д. а.)*.

11. Шимко Я. Р., Ріппа М. Б. Управління ризиками в недержавних пенсійних фондах. *Трансформація фінансових ринків в умовах глобальної*

нестабільності: реалії сьогодення та погляд у майбутнє : зб. матеріалів Виїзного науково-практичного семінару, 6–15 жовтня 2017 р., та Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 30 жовтня 2017 р., Ірпінь : Університет ДФС України, 2017. С. 451–454 (0,25 д. а.). *Особистий внесок здобувача: систематизовано ризики недержавних пенсійних фондів (0,2 д. а.)*.

12. Шимко Я. Р. Недержавні пенсійні фонди як елемент соціально-інвестиційної інфраструктури ринку. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності* : Матеріали V Міжнародної наукової конференції, 6–7 грудня 2017 р., Кременчук, 2017. С. 93–94 (0,17 д. а.).

13. Шимко Я. Р., Ріппа М. Б. Перспективи використання податкових інструментів регіонального розвитку в сучасних умовах. *Інструменти і практики публічного управління в контексті децентралізації* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю, 19 червня 2018 р., Житомир : ЖНАЕУ, 2018. С. 148–150. (0,12 д. а.) *Особистий внесок здобувача: розкрито передумови застосування пільгового оподаткування регіональних недержавних пенсійних фондів (0,07 д. а.)*.

14. Шимко Я. Р., Ріппа М. Б. Діяльність недержавних пенсійних фондів на фінансовому ринку України. *Фінансова система України: тенденції та перспективи розвитку*: матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 11–12 жовтня 2018 р., Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2018. С. 312–315 (0,19 д. а.). *Особистий внесок здобувача: розкрито специфічні особливості функціонування недержавних пенсійних фондів на фінансовому ринку (0,14 д. а.)*.

15. Шимко Я. Р. Діяльність Нацкомфінпослуг у сфері недержавного пенсійного забезпечення. *Фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання* : зб. тез доповідей VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 01–02 березня 2019 р., Кременчук, 2019. С. 45–48 (0,1 д. а.).

16. Шимко Я. Р., Ріппа М. Б. Тенденції розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні. *Актуальні економічні, фінансові та правові питання в умовах євроінтеграції та глобальної конкуренції* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 лютого 2019 р., Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2019. С. 94–96 (0,13 д. а.). *Особистий внесок здобувача: ідентифіковано ключові тенденції розвитку недержавних пенсійних фондів (0,08 д. а.)*.

17. Шимко Я. Р. До питання багатокomпонентності моделі системи пенсійного забезпечення. *Фінансова інфраструктура в забезпеченні сталого розвитку* : зб. наук. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 19 березня 2019 р., Київ : КНЕУ, 2019. С. 270–272 (0,13 д. а.).

18. Шимко Я. Р. Структурні підходи до нормативно-правового регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів. *Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України* : зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 20–22 березня 2019 р., Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 73–74 (0,1 д. а.).

19. Шимко Я. Р. Специфіка функціонування недержавних пенсійних фондів. *Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки* : зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 23 березня 2019 р., Запоріжжя : ГО «СІЕУ», 2019. С. 82–86 (0,16 д. а.).

20. Шимко Я. Р. До питання процедурності побудови рейтингів недержавних пенсійних фондів. *Трансформація національної економіки в контексті реалізації євроінтеграційної стратегії* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 5 квітня 2019 р., Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2019. С. 103–108 (0,24 д. а.).

21. Шимко Я. Р. Світові тенденції діяльності недержавних пенсійних фондів. *Пенсійна система України : сучасний стан та шляхи модернізації* : матеріали науково-практичного семінару, 7 грудня 2016 р., Ірпінь : УДФСУ, 2016. – С. 20–21 (0,12 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Шимко Я. Р. Розвиток недержавних пенсійних фондів у пенсійній системі України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – «Гроші, фінанси і кредит». – Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2019.

У дисертаційній роботі розвинуто теоретичні засади й удосконалено науково-методичні підходи, спрямовані на розвиток недержавних пенсійних фондів у пенсійній системі України.

Досліджено економічну природу та систематизовано класифікації видів НПФ. Розкрито сутність фінансових ресурсів НПФ та описано їхній кругообіг у процесі функціонування фондів. Охарактеризовано поняття фінансового розвитку НПФ. Ідентифіковано екзогенні та ендогенні чинники розвитку НПФ у пенсійній системі. Висвітлено функціональне призначення та місце НПФ у структурі пенсійної системи.

З'ясовано роль фінансового регулювання у розвитку НПФ. Виконано ретроспективний аналіз розвитку НПФ у пенсійній системі України. Здійснено періодизацію розвитку НПФ. Визначено тенденції розвитку вітчизняних НПФ. Проведено рейтингування НПФ України за рівнем їхнього розвитку.

Розвинуто науково-методичний підхід до запровадження колективних професійних програм у частині визначення оптимальної ставки пенсійних внесків. Сформульовано методичні засади оцінювання фінансової надійності НПФ. Запропоновано концептуальні положення розвитку НПФ у пенсійній системі України.

Ключові слова: недержавний пенсійний фонд, фінансовий розвиток, чинники розвитку, пенсійна система, фінансові ресурси, фінансове регулювання, рейтингування, пенсійна програма, актуарні розрахунки, фінансова надійність.

АННОТАЦИЯ

Шимко Я. Г. Развитие негосударственных пенсионных фондов в пенсионной системе Украины. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – «Деньги, финансы и кредит». – Университет государственной фискальной службы Украины, Ирпень, 2019.

В диссертационной работе развиты теоретические основы и усовершенствованы научно-методические подходы, направленные на развитие негосударственных пенсионных фондов в пенсионной системе Украины.

Исследована экономическая природа и систематизированы классификации видов НПФ. Раскрыта сущность финансовых ресурсов НПФ и описан их кругооборот в процессе функционирования фондов. Охарактеризована понятия финансового развития НПФ. Идентифицированы экзогенные и эндогенные факторы развития НПФ в пенсионной системе. Освещено функциональное предназначение и место НПФ в структуре пенсионной системы.

Установлена роль финансового регулирования в развитии НПФ. Осуществлен ретроспективный анализ развития НПФ в пенсионной системе Украины. Проведена периодизация развития НПФ. Определены тенденции развития отечественных НПФ. Произведено рейтингование НПФ Украины по уровню их развития.

Развит научно-методический подход к внедрению коллективных профессиональных программ в части определения оптимальной ставки пенсионных взносов. Сформулированы методические основы оценки финансовой надежности НПФ. Предложены концептуальные положения развития НПФ в пенсионной системе Украины.

Ключевые слова: негосударственный пенсионный фонд, финансовое развитие, факторы развития, пенсионная система, финансовые ресурсы, финансовое регулирование, рейтингования, пенсионная программа, актуарные расчеты, финансовая надежность.

SUMMARY

Shymko Ya. R. Development of non-state pension funds in the pension system of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of economic sciences, specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – University of the State Fiscal Service of Ukraine. – Irpin, 2019.

In the dissertation the theoretical foundations and scientific and methodological approaches aimed at development of non-state pension funds in the pension system of Ukraine have been developed.

Based on the results of a critical analysis of scientists' approaches to treating the nature of NPFs as a non-profit institution, an institutional unit of the financial corporations sector, a qualified institutional investor, and a financial institution, a

definition of the NPF was improved. Types of NPFs are systematized on the basis of the allocation of such classification features as: organizational structure, composition of founders, separation of fund assets from assets of founders, participation of founders in the distribution of the fund profits, management structure, accessibility of participation in the fund, affiliation of fund participants, form of participation in the fund, principle calculation of pension payments, ownership of pension assets, riskiness of investments, availability of guarantees, the value of the fund for the non-state pension system, the stage of financial maturity fund, the ratio of the dynamics of the individual financial indicators and the dynamics of the aggregate financial indicators of all funds.

The development of the NPF is characterized by quantitative changes in the financial performance of the Fund, in particular, the volume of pension contributions and pension payments, the total amount of pension assets and its ratio to GDP, the number of depositors and fund participants, financial reliability of the fund, as well as improving the quality of management of the pension assets of the fund. On the basis of constructing a logical-meaning model by the Ishikawa method, exogenous factors of NPF development were identified, which include economic demographic political legal investment and cultural factors. It is determined that the endogenous determinants of NPF development are: the competitiveness of funds, the client base of the fund and NPF's investment potential.

A hierarchical cluster analysis of NPF activity indicators was made, which resulted in two main periods of NPF development in Ukraine - the period of spontaneous development (1991-2004) and the period of managed development (2005 - up to now), with a distinction within the last six stages: formation of principles, managed development (2005), early development (2006-2007), progressive development (2008-2012), accelerated development (2013-2014), crisis development (2015-2016) and restorative development (2017-2018).

The scientific and methodological approach to NPF rating in terms of estimation of the integral indicator of NPF development based on the calculation of five development indicators (net asset value, number of participants, pension contributions, pension benefits, investment income of NPF assets).

It is substantiated that the role of financial regulation of NPF development in the pension system of Ukraine is to create a favorable financial environment for the functioning of the NPF by improving the legal foundations of the activities of the funds, the implementation of a special tax policy, encouraging citizens and employers to participate in non-state pension-funding providing.

The economic and mathematical modeling of the introduction of a professional pension program was carried out. In the process of calculations, a modified aggregate actuarial method of calculating the optimal rate of pension contributions was used, taking into account the age distribution, the level of remuneration and the likelihood of survivors' retirement benefits. The financial reliability of individual NPFs was estimated by calculating a set of ratios: real return on retirement assets, variations in the value of a retirement asset unit, conservativeness of the investment portfolio, current (general) liquidity, and immediate solvency of the fund.

Conceptual directions of NPF development are formed, which include taking measures on differentiation of pension products of NPF, modification of funds types, expansion of stock market instruments for investing pension assets, improvement of limitations of the investment portfolio of NPFs, increase of risk management efficiency of funds and investments, raising financial literacy of the population, creating favorable external conditions for the development of funds.

Keywords: non-state pension fund, financial development, factors of development, pension system, financial resources, financial regulation, rating, pension program, actuarial calculations, financial reliability.

Підписано до друку _____ року. Формат 60x90/16

Папір офсетний. Друк офсетний.

Друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим.

Зам. № _____

Видруковано в Університеті державної фіскальної
служби України

08201, Київська область, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31